

## UGO FOSCOLO U DALMATINSKIM PERIODICIMA OD 1849. DO 1920.

Veoma rano, već 1858, Foscolovo je ime bilo poznato u našim primorskim krajevima. Dubrovčanin Luka Svilović (1809—1877) bio je prvi — ne samo u Dalmaciji nego i na ostalom slavenskom jugu — koji je pisao o velikom talijanskom pjesniku<sup>1</sup>. Njegov je rad<sup>2</sup> izašao u službenom listu *Glasnik dalmatinski*, a pretiskan je iz zagrebačkih *Narodnih novina*.

Ne čudimo se što su službene novine objavile taj Svilovićev članak, »krasni i umjetni razgovor«, kako ga je uredništvo *Glasnika dalmatinskog* nazvalo<sup>3</sup>, jer je službeni list Dalmacije na hrvatskom jeziku tih godina uređivao Kazali, poznati ljubitelj talijanske književnosti. Osim toga Svilović je već tada bio zapažen i uvažen zbog svoje kulture i poznavanja talijanske književnosti kao padovanski đak i prevodilac Manzoni<sup>3a</sup>, Montija, Pellica i dr.

Svoj uspjeh Svilović duguje jamačno i svojoj ljubavi prema našem jeziku, koji je on, već 1849, besplatno poučavao u narodnim školama, što je još više povećalo njegov ugled u kulturnom životu Dalmacije.

U svome radu o Foscolu kaže da se s piscem *Grobova* pozabavio iz dva razloga. Najprije, jer je Foscolo »Dalmatin rodом«,<sup>4</sup> a zatim jer ga smatra našim čovjekom što želi »slavu našu razglasiti«. Konačno Svilović hoće da se mladež upozna s pjesnikom *Grobova*, koji su u čitavu kulturnom svijetu doživjeli velik uspjeh te su prevedeni na razne jezike. Njegove su riječi bile preporuka da se prevedu *Grobovi*. Sâm je Svilović preveo to remek-djelo 1885, a poznat je i jedan njegov prijevod u prozi. No Svilović je imao još jednu namjeru: htio

<sup>1</sup> Cfr. Bibliografiju.

<sup>2</sup> *Glasnik dalmatinski*, 1858, br. 96 i d.

<sup>3</sup> Ibid. br. 96, str. 3, bilješka.

<sup>3a</sup> O Sviloviću, prevodiocu Manzoni, cfr. moj članak »La fortuna del Manzoni nei periodici di Dalmazia dal 1849 al 1920« u *Ricerche Slavistiche*, Rim, vol. X, 1964, 120—138.

<sup>4</sup> *Glasnik dalmatinski*, cit.

je upozoriti na Foscola borca, pjesnika koji se nije bojao sile, nego je *Grobove* napisao »baš onda kad sav svijet bijaše zabušen slavom velikoga Napoleona«<sup>5</sup>.

Ipak naš kritičar više hvali Pindemonta. Evo zašto: » Svak bi izabrao Uga, da ga vodi štovati i slaviti mudre i velike ljude vrh grobnica njihovih, ali svak bi htio imati u družbi Pindemonta, kad bi se uputio i otišao suze roniti vrh grobovah roditeljah, prijateljah... Doista krasna i plemenita bijaše nauma Ugova, ali ova Pindemontova draža je i bolja u nadi odgovara srcu našem«<sup>6</sup>.

Usprkos tomu što Svilović cijeni Foscolovu poeziju, koju preporučuje mladom naraštaju, ipak mu je bliži Ippolito Pindemonte. Zašto? Naš kritičar ne prihvaća Foscolova pogleda na život, pa odatle njegove simpatije za onoga koji se drugačije odnosi prema pitanju života i smrti<sup>7</sup>.

Ostala djela Uga Foscola — kao što je već Josip Jernej utvrdio<sup>8</sup> — ne pojavljuju se u našoj periodičnoj štampi jamačno stoga što se Foscolo po samom tom spjevu može ubrojiti »tra i più chiari poeti d'Italia«<sup>9</sup>. Zanimljivo je da se od devet prijevoda *Grobova* u nas do 1920. samo jedan pojavio u dalmatinskim periodicima<sup>10</sup>. To je Buzolićev iz 1879. u dubrovačkom *Slovincu*, koji je popraćen komentarom. Na žalost u desetercima je i ima oko sto stihova više negoli talijanski original.

Na nedostatke toga prijevoda već su tadašnji kritičari upozorili<sup>11</sup>, npr. sinkope: uv'jek, sv'jetom, vr'jeme, v'jerna, str'jelica, dol'jetala, zv'jezde itd., pa česta udaljavanja od originala, kao što su:

nuova legge — ukaz čudni, stih 51

Talia — veselico vilo, stih 54

piante — zim-zelene šume, stih 64

Dea — vilo, stih 68 i 87

plebei tumuli — prostačina glupa, stih 70

caro lattante — milenog ranka, stih 111

prede — sivoga sokola, stih 134

itale glorie — ital'janske sokolove sive, stih 181

un Nume parla — sam bog zbori, stih 198

Muse, ninfe — (samo!) vila

Così orando moriva — to izusti a dušicu pusti, stih 250

il gran padre Oceano — velebni Okean babajko, stih 291.

<sup>5</sup> Ibid. br. 97.

<sup>6</sup> Ibid. br. 98.

<sup>7</sup> Za Luku Svilovića cfr. Andrea Alibranti, *Sulla vita e sugli scritti di Luca Svilović*, Dubrovnik, Pretner, 1888.

<sup>8</sup> »Foscolo presso i Croati e i Serbi«, *Studia Romanica Zagradiensia*, br. 4, 1957, str. 4.

<sup>9</sup> Cfr. *Il Dalmata*, Zadar, 1871.

<sup>10</sup> Doduše i Lozovinjin je prijevod objavljen u Dalmaciji u *Izvještaju splitske gimnazije* za godinu 1910/11. Nisam ga uzeo u obzir, jer nije izašao u časopisu ni u novinama.

<sup>11</sup> Cfr. J. Jernej, a. c.

Može se istaći i velik broj izostavljenih stihova, nepotrebne atribute (npr. Hektore, sokole), koje Stjepan Buzolić upotrebljava samo iz metričkih razloga.

O Ugu Foscolu pišu dva kritičara u Dalmaciji: jedan je neki F. R. (Jernej misli da je to Marko Car), a drugi A. Sasso. Obojica su se pozabavili hrvatskim prijevodima *Grobova*.

F. R., kao i mnogi tadašnji kulturni radnici u nas, pratio je talijansku literaturu. On je znao za kritičnu studiju Trevisana o Foscolovim *Grobovima*, u kojoj je tiskana i bibliografija prijevoda toga spjeva. Trevisan navodi dva hrvatska prijevoda: Buzolićev iz 1879. i Tomanovićev iz 1883. Talijanima toga vremena nisu, dakle, bila nepoznata zbivanja na ovoj strani Jadrana i vodili su računa o odrazima na slavenskom jugu. Trevisan je ponukao našega kritičara da ocijeni spomenute prijevode; pri tom će ga voditi — kaže F. R. — samo »umjetničko čustvo, želja slobodne i nepristrasne kritike«<sup>12</sup>.

F. R. očekuje od prevodioca »usavršeni prijevod«, ali je teško reći, što je time kritičar htio kazati i koji prijevod on smatra savršenim. I baš ta tvrdnja umanjuje naše povjerenje prema njegovoj kritičarskoj sposobnosti, jer savršena prijevoda ne može biti.

F. R. misli da je bolji Buzolićev prijevod, jer je on »znao da vještije savlada umjetnički oblik i sačuva donekle bolje klasični duh originala«<sup>13</sup>, koji »nije nikad hrapav, nikada hrom u svojoj prozodiji, a više puta dočera stih do savršenosti«<sup>14</sup>.

Možda je F. R. pretjerao. Sjetimo se utjecaja narodne pjesme u Buzolićevu prijevodu, a pogotovu njegovih deseteraca koji su ga u samom metru udaljili od originala. Naš je kritičar zapazio da se na mnogim mjestima prevodilac ogriješio o vjernost u tumačenju Foscolovih stihova i on ga ne opravdava, pa je stoga još čudnija njegova tvrdnja da se u Buzolićevu prijevodu osjeća duh talijanskog originala.

Mnogo je oštiri F. R. prema Tomanoviću, čiji je prijevod tiskan u povodu podizanja spomenika Ivanu Gunduliću i Branku Radićeviću. Naš kritičar zamjerava Tomanoviću što slabo poznaje nove Foscolove komentatore te se drži zastarjelih. Ovako zaključuje: »Valjani prevodilac treba ne samo da skroz i skroz pronikne kroz dušu auktora kojega prevodi, nego i da mu potpuno shvati umjetničke vrline; treba da je i on izvježban u umjetničkom procesu pjesničkog predstavljanja i slikanja; i treba napokon da je potpunce vješt jeziku s kojega prevadja, a da je s druge strane u svojem majstor«<sup>15</sup>.

To su misli koje pokazuju dobar ukus našega kritičara i koje nisu ni danas izgubile svoje vrijednosti. Na tu su kritiku odgovorila oba prevodioca Foscolovih *Grobova*. Time je započela oštra polemika<sup>16</sup>

<sup>12</sup> *Slovinac* 1884, str. 342.

<sup>13</sup> *Ibid.*

<sup>14</sup> *Ibid.* str. 515.

<sup>15</sup> *Slovinac* 1884, str. 345.

<sup>16</sup> Cfr. Bibliografiju.

između kritičara i prevodilaca, tačnije između F. R. i Tomanovića, jer se Buzolić odmah povukao uvidjevši da su kritičarove primjedbe ispravne.

Očito je da se Tomanovićeви razlozi ne mogu održati pred kritikom F. R. Pogotovu ne kad Tomanović kaže da je prijevod htio učiniti »razumljiviji srpskoj inteligenciji«<sup>17</sup>, pa da je zato izostavio stihove o kojima je riječ. Još je više pokazao svoje nepoznavanje umjetničkog djela kada je ustvrdio da nije izostavio »nikakvu bitnu česticu«<sup>18</sup> pjesme i da tako okrnjeni spjev nije ništa izgubio od svoje »snage i svrhe, ljepote i klasičnosti«<sup>19</sup>. Nije se Tomanović zaustavio samo na tim opravdanjima: išao je još dalje i kaže da su sve greške njegova prijevoda zapravo »korist Foscolovoj pjesmi«. F. R., koji smatra da je umjetnost sama sebi svrha, prigovara Tomanoviću da mu je umjetnost »didaktično-utilitarna«<sup>20</sup> i ovako zaključuje: »kud bismo zašli takovim pojimanjem umjetnosti...?«<sup>21</sup>.

Pred kritikom F. R. nije se uspio ispričati ni Stjepan Buzolić, koji izostavljene stihove u svom prijevodu pripisuje nekoj antologiji, iz koje je prevodio *Grobove*, a u kojoj nije bilo tih stihova. Buzolić osim toga ne shvaća zašto se npr. prevodilac mora čuvati svake lokalizacije i sl. No sama činjenica da se on, Buzolić, povukao pred kritičarom pokazuje da je uvidio svoju grešku i da je stoga imao mnogo više ukusa negoli Tomanović.

Foscola je poznao i Bartul Mitrović (cfr. njegovu brošuru »*Ugo Foscolo a Spalato*«, Trieste, 1882), ali zbog velike subjektivnosti nije mogao izbjeći nekih netačnosti. To je ponukalo talijanskog kritičara C. Antona Traversija da u rimskim novinama *Fanfulla della Domenica* dokaže Mitroviću da se Foscolo nije rodio u Splitu. Očito je da se radi o nesporazumu, jer Mitrović to ne tvrdi, već samo kaže da je tu živio od svoje šeste godine<sup>22</sup>.

Nešto je kasnije Jakša Čedomil<sup>23</sup> u svojoj studiji »Talijanski roman« prikazao Foscola kao »prvi glas« slobodne Italije služeći se »množtvom raznih kritičnih članaka, razasutih po književnim tal. časopisima i drugih skupljenih u raznim zbirkaма literarnih študija«. U toj je radnji Čuka konsultirao i radove C. Antona Traversija, s kojim se i dopisivao.

O Foscolu je pisao i A. Sasso<sup>24</sup>, koji je 1912. poznao sedam prijevoda<sup>25</sup> *Grobova*: Svilovićev, I. Trnskoga, Vežićev, Buzolićev, Ilijićev,

<sup>17</sup> *Slovinac*, br. 24, str. 374.

<sup>18</sup> *Ibid.* str. 375.

<sup>19</sup> *Ibid.* str. 374.

<sup>20</sup> *Ibid.* br. 27.

<sup>21</sup> *Ibid.*

<sup>22</sup> Cfr. str. 24. spomenute brošure.

<sup>23</sup> 1892. u poglavlju: I — »Italija na osvitku našega vieka i Foscolov Jacopo Ortis«.

<sup>24</sup> Sassova je studija objavljena i kao posebna brošura u Šibeniku 1913.

<sup>25</sup> I St. Ilijić poznaje samo 7 prijevoda *Grobova*; cfr. »Ugo Foscolo nelle traduzioni in jugoslavo« u *L'Europa orientale*, Rim, n. 12, 1925. Za Ilijića najstariji je Svilovićev prijevod.

Lozovinin i svoj vlastiti. Sasso ne poznaje Tomanovićeve i Careva prijevoda, iako su tiskani 1883, odnosno 1887. Spomenuti su prijevodi za našeg kritičara lijepo svjedočanstvo, »kako je naš narod željan upoznati se i okoristiti se proizvodima, kojima su se izobraženi narodi prodičili«. Sasso nadalje tvrdi kako su prijevodi potrebiti, jer se preko njih prenosi u narod velik kapital drugih naroda i prošlih vremena. Tuđi se duh može prenositi ne samo dobrim prijevodima, a i najgori su prijevodi — kaže Sasso — doprinos kulturi dotičnoga naroda. On smatra da nisu suvišni ni mnogi prijevodi jednoga istog djela. Ali, prijevod ne može postići »potpun efekat izvornika«.

Sasso smatra da se mora prevoditi iz originala, a ne iz nekoga drugog prijevoda; zato prigovara Trnskomu koji se — prevodeći *Grobove* — služio njemačkim prijevodom, a ne talijanskim originalom. Nadalje upozorava da su bilješke potrebite ne samo originalu nego i prijevodu, koji mora sačuvati izvorni »kolorit«.

Naš kritičar nije, dakle, bio bez umjetničkoga ukusa. Usprkos tomu Sasso ima i pokoji zastarjeli pogled na prijevode. On misli (i to 1912, nakon dobrih prijevoda Tresića Pavičića) da naš deseterac može najbolje zamijeniti talijanski jedanaesterac, što dakako nije tačno.

Sassova studija, napisana uglavnom protiv Lozovine, vrijedan je prilog odjeku Foscolove poezije u Dalmaciji.

#### *Bibliografija članaka i prijevoda*

1858. SVILOVIĆ, Luka: »Razgovor vrhu pjesme Grobovi Uga Foskula i Ipolita Pindemonta od Luke Svilovića Dubrovčanina«, *Glasnik dalmatinski*, Zadar, 1858, br. 96—98.
1865. FOSCOLO, Ugo: »Tre lettere inedite di Ugo Foscolo«, *Osservatore dalmato*, Zadar, 1865, br. 46.
1871. »Ugo Foscolo«, *Il Dalmata*, Zadar, 1871, br. 50—51.
1879. FOSCOLO, Ugo: »O Grobovih Ipolitu Pindemontu. Polag Uga Foscola Stjepan Buzolić«, *Slovinac*, Dubrovnik, 1879, br. 8.
1883. ANTONA-TRAVERSI, Camillo: »Dei parenti di Ugo Foscolo«, *Il Dalmata*, Zadar, 1883, br. 46.
1884. F. R.: »Srpsko-hrvatski prevodi Foskolove pjesme O Grobovima«, *Slovinac*, Dubrovnik, 1884, br. 22.
- TOMANOVIĆ, L.: »Pred optužbom veleizdaje«, *Slovinac*, 1884, br. 24.
- BUZOLIĆ, Stjepan: »Dvije-tri na primjedbe gospodina F. R. o mojem prevodu Foskolove pjesme O Grobovima«, *Slovinac*, 1884, br. 25.
- F. R.: »Zbog dostojanstva umjetnosti«, *Slovinac*, 1884, br. 27.

- TOMANOVIĆ, L.: »Radi sporazumljenja«, *Slovinac*, 1884, br. 30.  
F. R.: »Da zaglavimo«, *Slovinac*, 1884, br. 33.
1892. JAKŠA ČEDOMIL [Jakov Čuka]: »Talijanski Roman« [I poglavlje: Italija na osvitku našega vieka, i Foscolov Jacopo Ortis], *Iskra*, Zadar, 1892, br. 7—8.
1912. SASSO, A.: »Hrvatski prijevodi Foscolovih Grobova u svijetlu kritike«, *Hrvatska rieč*, Šibenik, 1912, br. 709—712, 714, 715, 717, 719, 722, 725, 728, 730, 733, 739, 742, 751, 753—754, 760, 763, 766, 772, 773; 1913, br. 776, 778, 779, 780—788.